

МОНГОЛ УЛСЫН ОЙН САНГИЙН ТӨЛӨВ БАЙДЛЫН ТАЛААРХ ЛАВЛАГАА, МЭДЭЭЛЭЛ

Ц.Болормаа, Б.Нандингэрэл

УДИРТГАЛ

Монгол орны ойн сан нутгийн хойд хэсгийг эзлэх ба Байгаль–Сибирийн их Тайга, Төв Азийн хээр цөлийн торгон заагт уур амьсгалын эрс тэс нөхцөлд, байгалийн жамаар нөхөн сэргэх чадавхаар нэн хязгаарлагдмал, түймэр, хөнөөлт шавьж болон хүний үйл ажиллагааны сөрөг нөлөөлөлд хялбар өртөмтгий бүсэд байрладаг гэж үздэг. Монгол орны нийт ойн сан нь шилмүүст, навчит ой, нутгийн өмнөд хэсгийн говь цөлийн бүсээр тархан ургах загаас бүрддэг байна. /Зураг1/

Ойн сангийн төлөв байдал: Монгол орны ойн онцлог нь Сибирийн их Тайгын үргэлжлэл, түүний өмнөд төгсгөл хэсэг гэж үзэх боловч эх газрын эрс тэс ус, чийг дутмаг, хоногийн болон жилийн температурын ялгавар их, ойн ургалтын хугацаа харьцангуй бага нөхцөлд дасан зохицож ургадаг гэж “Ойн судалгаа, хөгжлийн төв”-өөс гаргасан “Монгол орны ойн сангийн төлөв байдал”¹⁷⁰ судалгааны тайланд дурдсан байна.

Тус судалгааны тайлангаас үзэхэд 2013 оны байдлаар Монгол Улсын ойн сан бүхий газар **18647,5 мянган га** буюу Монгол Улсын нийт нутаг дэвсгэрийн **11.92** хувийг эзэлж байсан бөгөөд үүнээс ойгоор бүрхэгдсэн талбай нь 12519 мянган га буюу нийт газар нутгийн 8.00 хувийг эзэлж байсан үзүүлэлттэй байжээ.¹⁷¹

Харин 2015 оны IY улирлын байдлаар Монгол Улсын ойн сан бүхий газар нь **18454,6 мянган га** болсон ба энэ нь нийт газар нутгийн **11.8** хувь гэж тогтоогдсон байгаа нь 2013 оны тоон үзүүлэлттэй харьцуулахад **192.9 мянган га буюу 0.12 хувиар хорогдсон** үзүүлэлт гарсан байна.

Ойн сан бүхий газар нь 18454,6 мянган га газрын:

- 17911,2 мянган га-г ойн талбай
- 5435.0 мянган га-г ойн бус талбай эзэлж байна.

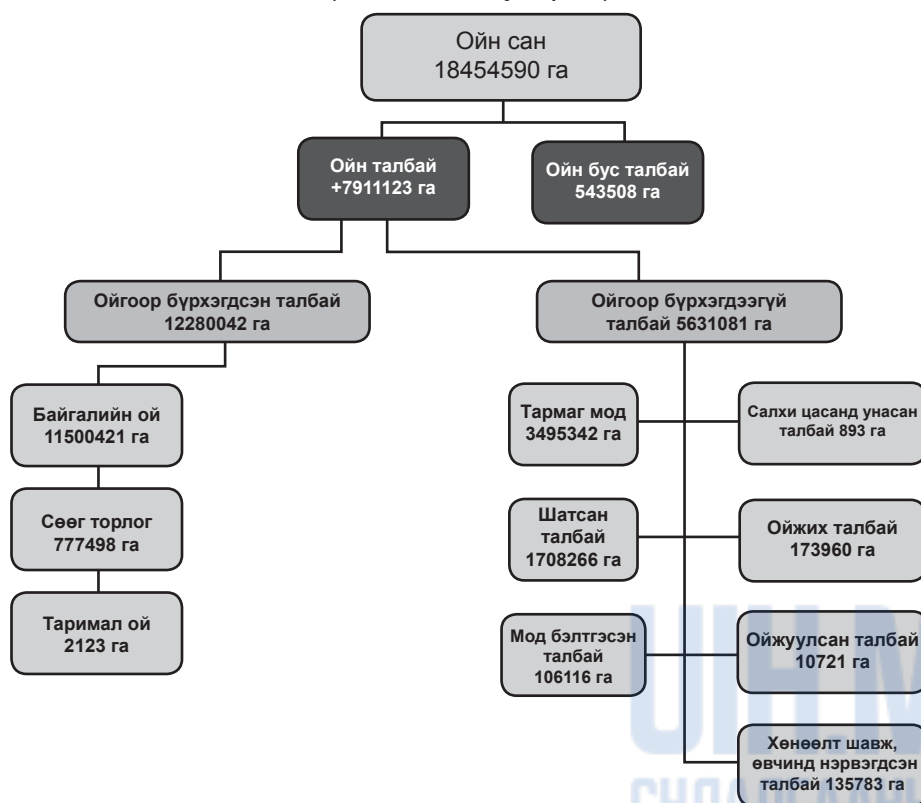
¹⁷⁰ “Монгол орны ойн сангийн төлөв байдал” УБ.,2013 он. Ойн судалгааны хөгжлийн төв, УТУГ-ын Ойн нөөцийн судалгааны алба

¹⁷¹ Мөн тэнд

Ойн талбай дахь ойгоор бүрхэгдсэн талбай нь **12280 мянган га** буюу нийт газар нутгийн **7.8 хувийг** эзлэх бөгөөд энэ нь 2013 оны мөн үзүүлэлттэй харьцуулахад **239 мянган га буюу 0.2 хувиар хорогдсон** дүн гарчээ. Ийнхүү өөрчлөгдөж буй шалтгаан нь ойн түймэрт өртөх, дэлхий нийтийг хамарсан цаг агаарын дулаарлаас үүдэлтэй хэт хуурайшилт, хөнөөлт шавж, өвчинд нэрвэгдэх, хууль бус мод бэлтгэл, буруу технологиор мод бэлтгэлийг явуулж байгаа зэрэг шалтгаанаас үүдэлтэй хэмээн Ойн судалгаа хөгжлийн төвийн тайланд дурдсан байна.

Монгол орны ойн сангийн дээр дурдсан бүтэц болон 2015 оны IY улирлын статистик мэдээллийг схемлэн үзүүлбэл дараах байдалтай байна.

**Монгол орны ойн сангийн бүтцийн бүдүүвч
(2015 оны IY улирал)**

Монгол орны ойн сангийн талбайн 75.45 хувийг шилмүүст болон навчит ой, 24.55 хувийг заган ой эзлэх бөгөөд 140 гаруй зүйлийн мод, сөөгөөс бүрдэнэ. Ойн санг бүрдүүлэх модод нь **шилмүүст мод** ба **навчит мод** гэсэн үндсэн хоёр ангид хуваагдана.

Шинэс, нарс, хуш, гацуур, жодоо зэрэг нь шилмүүст мод, хус, улаас, улиангар, хайлаас, бургас, сөөг нь навчит модны төрөлд багтана. Монгол орны ойг бүрдүүлэгч зонхилох мод нь Шинэс бөгөөд нийт ойн сангийн талбайн 62,5%-ийг, нөөцийн 78,6%-ийг тус тус эзэлдэг байна.

“Монгол Улсын олон зорилтот үндэсний ойн тооллого”-ын таларх урьдчилсан мэдээлэл

Германы Олон Улсын хамтын ажиллагааны нийгэмлэг (GIZ), Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яам, Ойн судалгаа хөгжлийн төв хамтран МУИС, ХААИС, ШУТИС зэрэг 13 байгууллагуудыг оролцуулан 2014-2016 оны хооронд “Монгол Улсын олон зорилтот үндэсний ойн тооллого”-ын ажлыг зохион байгуулж, гүйцэтгэсэн бөгөөд тооллогын ажлын тайлан боловсруулалтын шатанд явж байгаа¹⁷² тул тус яамнаас ирүүлсэн 51 слайд бүхий урьдчилсан танилцуулгад үндэслэн энэхүү мэдээллийг бэлтгэв. (Слайдыг хавсаргав)

Монгол Улсын хувьд ойн тооллогыг анх 1956 онд хийсэн бөгөөд тухайн үед мод бэлтгэх, боловсруулах үйлдвэр барих шаардлагын дагуу ойн баялгийн нөөцийг тогтоох зорилгоор тооллого явуулж байжээ. Түүнээс хойш 2014 онд энэхүү олон зорилтот ойн үндэсний тооллогын ажлыг төсвийн дэмжлэгтэйгээр, Германы Олон Улсын хамтын ажиллагааны нийгэмлэгийн санхүүжилтээр хийсэн байна.

Олон зорилтот ойн тооллогын гол зорилго нь ойн ургах орчин, ойн үндсэн үзүүлэлтүүд, Монгол орны ойн санд нөлөөлж буй гадны хүчин зүйлс, тэдгээрийн нөлөөлөл бүхий нэгдсэн мэдээллийн сан бүрдүүлэх явдал гэж үзэж болохоор байна. Түүнчлэн ойн насжилт, өсөлт зэргийг тооцож гаргахын зэрэгцээ хичнээн тонн хүлэмжийн хийг шингээж, хэдий хэмжээний хүчилтөрөгч ялгаруулж байгааг хэмжих бөгөөд хүлэмжийн хийг бууруулах ямар боломж бололцоо байгааг тогтооход оршино гэж Ойн судалгаа хөгжлийн төвөөс мэдээлсэн байна.

Юуны өмнө тус тооллого судалгааны ажлыг 16 байгууллага, аж ахуйн нэгж хамтран гүйцэтгэсэн бөгөөд хээрийн хэмжилт тооллого, эх мэдээ цуглуулах судалгааны ажлын хүрээнд нийт 4211 цэгт 12633 дээж талбай байгуулж, гүйцэтгэгч 10 аж ахуйн нэгжийн 22 баг хэмжилт судалгааны ажлыг гүйцэтгэсэн байна. Өөрөөр хэлбэл, 4211 цэгт 12633 дээж талбай буюу нийт ойн талбайн 0.02 хувьд нь тооллого хийсэн байна.*

Урьдчилсан танилцуулгаас үзэхэд Алтайн бүсэд 0.32 сая.га, Хангайн бүсэд 2,25 сая.га, Хөвсгөлийн бүсэд 4,83 сая.га бол Хэнтийн бүсэд 2,29 сая.гаг хамарсан ойн талбай байна. Тооллогын үр дүнг урьдчилсан байдлаар гаргасныг доорх хүснэгтэд үзүүлэв.

4211 дээж талбайн хэмжээ	1586 га (нийт ойн талбайн 0,02%)
ЦӨД** хэмжилт	251 890 мод
Модны өндрийн хэмжилт	67 956 мод
Хожуулын хэмжилт	8456 хожуул
Унанги модны хэмжилт	25 544 мод
Байгалийн сэргэн ургалт	166830 зүлзган мод
Модны жилийн цагирагийн дээж	6300 дээж
Хөрсний дээж	630 дээж
Хөвхөн давхаргын дээж	630 дээж

¹⁷² Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яамнаас өгсөн тайлбар

* - “Ойн судалгаа, хөгжлийн төв”-өөс өгсөн тодруулга

** -Тайлбар: Хүснэгтэд тооллого хийсэн талбайн хэмжилтийн үзүүлэлтийг харуулсан болно. ЦӨД гэдэг нь модний өндрийн хэмжээ бөгөөд “цээжний өндрийн хэмжилт” гэх үгийн товчлол байна. ЦӨД-ийг 1 метр 30 см-ээр тооцдог байна.

Түүнчлэн танилцуулгаас үзэхэд олон зорилтот ойн үндэсний тооллогоор:

- ойн ургах орчинд үнэлгээ
- ойн төлөв байдлын үнэлгээ
- гадны хүчин зүйлсийн нөлөөллийг судлан тогтоожээ.

Ойн ургах орчны үнэлгээнд: ойн бүсийн өндөршил, газрын налуу, газрын налуугийн чиглэл, хөрсний хэв шинж, ойн бүсийн хөвхөн болон ялзмагт давхаргад үнэлгээ хийж, улмаар ургаа модны нөөц, шинэс модны өндөр ба ЦӨД-ийн хамаарал болон ойг бүрдүүлэгч модны төрлүүдийг тооцон гаргасан байна.

Ойн төлөв байдлын үнэлгээнд: ургаа модны нөөц, ойг бүрдүүлэгч модны төрлүүд, модны төрөл зүйлийн бүрдлийг модны тоогоор болон га дахь зүйлийн бүрдлийн нөөцөөр гаргасан байна. Мөн хамгаалалтын болон ашиглалтын бүсийн хэрэгцээний модны нөөц, ойн хатсан модны нөөц, ургаа болон хатсан нөөцийн харьцаа, ойн ургаа нөөцийн эрүүл байдал, нөөцийн үнэлгээ, байгалийн сэргэн ургалт, түүний үнэлгээ, бүрдэл, тархалт болон ойн нөөцийн насны бүлгийг тооцон гаргажээ.

Гадны хүчин зүйлсийн нөлөөнд: ойн түймэр, хөнөөлт шавьж, мал бэлчээрлэлт, хөрсний эвдрэл, хожуулын өмхрөл буюу мод бэлтгэсэн байдлыг судлан тогтоосон байна.¹⁷³

Үүнээс ойн төлөв байдалд хийсэн үнэлгээний үр дүнг багцалж үзвэл:

- Ургаа модны нөөц нь Алтайн бүсэд 1 га-д 81 м³, Хангайн бүсэд 1 га-д 131м³, Хөвсгөлийн бүсэд 1 га-д 120 м³, Хэнтийн бүсэд 1 га-д 95 м³ байх бөгөөд үүнийг улсын дундажтай (113.6м³) харьцуулахад Хөвсгөлийн бүсийн ургаа модны нөөц 7м³ -ээр, Хангайн бүсийн ургаа модны нөөц 18м³ -ээр илүү байна.

- Ойг бүрдүүлэгч модны төрлөөр нь авч үзвэл аль ч бүсэд шинэс мод голлох бөгөөд Алтайн бүсэд шинэс 95%, гацуур 3%, Хангайн бүсэд шинэс 97%, хуш 3%, Хөвсгөлийн бүсэд шинэс 86%, нарс 2%, хуш 4%, гацуур 1% байгаа бол Хэнтийн бүсэд шинэс 49%, нарс 16%, хуш 17%, гацуур 1%-ийг тус тус бүрдүүлж байна.

- Хамгаалалтын болон ашиглалтын бүсийн хэрэгцээний модны нөөцийн хувьд Алтайд ашиглалтын бүсийн нөөц 1 га-д 26.55 м³, хамгаалалтын бүсийн нөөц 47.82м³, Хангайд ашиглалтын бүсийн нөөц 83.87м³ бол хамгаалалтын бүсийн хэрэглээний модны нөөц 46.73м³ байна. Харин Хөвсгөлийн бүсэд ашиглалтын бүс дэх хэрэглээний модны нөөц 62.3м³, хамгаалалтын бүсийн хэрэглээний нөөц 59.83м³ бол Хэнтийн бүсэд ашиглалтын бүс дэх хэрэглээний модны нөөц 59.69м³, харин хамгаалалтын бүс дэх нөөц 59.69м³ байна.

- Ойн нөөцийн насжилтын хувьд 20-оос доош, 20-50 жил, 50-100 жил, 100-200 жил, 200-300 жил, 300-аас дээш гэсэн 6 бүлэгт ангилан авч үзсэн бөгөөд дөрвөн бүсийн ойн нөөцийн насжилтыг улсын дундажтай харьцуулахад дараах үзүүлэлттэй байна.

¹⁷³ "Монгол Улсын олон зорилтот үндэсний ойн тооллогын ажлын гүйцэтгэл, үр дүн" танилцуулга. 2016 он. Ойн судалгаа, хөгжлийн төв.

Ойн нөөцийн насжилт
(хувиар)

	Алтай	Хангай	Хөвсгөл	Хэнтий	Улсын дундаж
20-оос доош	1	2	1	3	2
20-50 жил	10	12	12	13	12
50-100 жил	21	33	31	31	31
100-200 жил	28	36	31	38	34
200-300 жил	21	12	18	14	16
300-аас дээш	18	4	7	2	5

Ойн нөөцийн насжилтын хүснэгтээс харахад 50-200 жилийн настай моддын нөөц хамгийн өндөр байгаа бөгөөд Хангайн болон Хэнтийн бүсийн нөөц улсын дунджаас давсан үзүүлэлттэй байгаа бол 20-оос доош, 300-аас дээш жилийн настай моддын нөөц хамгийн бага байгаа нь харагдаж байна.

• Ойн сангийн байгалийн сэргэн ургалтын үнэлгээг авч үзвэл Алтайн бүсэд 1 га-д 8128 ширхэг, Хангайн бүсэд 2184 ширхэг, Хөвсгөлийн бүсэд 3477 ширхэг, Хэнтийн бүсэд 4516 ширхэг мод сэргэн ургаж байгаа дүн гарсан ба энэ нь улсын дундажтай (3527ш) харьцуулахад Алтайн бүс 4601 ширхэгээр, Хэнтийн бүс 989 ширхэгээр сэргэн ургах модны хэмжээ өссөн үзүүлэлт гарчээ.

Түүнчлэн байгалийн сэргэн ургалтыг модны төрөл зүйлээр авч үзвэл дараах үзүүлэлттэй байна.

Сэргэн ургалтын модны төрөл зүйлийн бүрдэл
(хувиар)

	Шинэс	Бургас сөөг	Улаас	Хус	Гацуур	Хуш	Нарс
Алтай	18	78	-	2	2	-	-
Хангай	78	8	-	5	2	7	-
Хөвсгөл	62	5	2	19	3	7	1
Хэнтий	17	14	12	36	1	9	9

• Гадны хүчин зүйлсийн нөлөөллийн хувьд түймэрт өртсөн талбай нь Хэнтийн бүсэд 0.35 хувь, Хөвсгөлийн бүсэд 0.13 хувь, Хангайн бүсэд 0.08 хувь, Алтайн бүсэд 0.01 хувийн үзүүлэлттэй байгаа бөгөөд үүнийг улсын дундажтай харьцуулбал Хэнтийн бүсийн түймэрт өртсөн талбай улсын дунджаас 0.16 хувиар их байх ба бусад гурван бүсийн хувьд улсын дунджаас доогуур үзүүлэлттэй байна.

- Харин ойн хөнөөлт шавжийн хувьд бүртгэгдсэн талбай нь Алтайн бүсэд хамгийн өндөр буюу 24 хувь, бусад бүсэд улсын дунджаас доогуур буюу 10 хувь ба түүнээс доогуур үзүүлэлттэй гарсан байна.

Эдгээр мэдээллийг Байгаль орчин, аялал жуулчлалын яамны харьяа Ойн судалгаа, хөгжлийн төвийн бидэнд ирүүлсэн “Монгол Улсын олон зорилтот үндэсний ойн тооллогын ажлын гүйцэтгэл, үр дүн” танилцуулгаас түүвэрлэн бэлтгэсэн бөгөөд танилцуулгыг бүрэн эхээр нь хавсарган хүргүүлж байна.